

Az egyházi könyvtárak útkeresése az 1990-es évek második felétől napjainkig

Ásványi Ilona

Ment-e... a világ elébb?

Vörösmarty Mihály: Gondolatok a könyvtárban

Arról beszélünk, amit tudunk,

és arról tanúskodunk, amit láttunk

(Jn 3, 11)

Elhangzott 2022. június 28-án az EKE-konferencián:

Az Egyházi Könyvtárak Egyesülése konferenciája, a Pannonhalmi Főapátság Megújulás kulturális évadában.

Megújulás a Covid után... a folyamatosan változó világban

(szerkesztett változat)

Tárgyszavak: *egyházi könyvtár, egyesület, könyvtártörténet, kulturális örökség, kulturális szolgáltatás,*

Bevezetés

Előadásunk egyik mottójául Vörösmarty mindenki által ismert kérdését választottuk. A csak töredékesen feltett kérdés megengedi, hogy mindegy egyszerre kitérítve és leszűkítve tartalmát az egyházi könyvtárakra és azok sorsára vonatkoztassuk. Tehát: ment-e az *egyházi könyvtárak által* a világ elébb, és/vagy ment-e az *egyházi könyvtárak sorsa* elébb az elmúlt három évtizedben?

A másik mottót mint az elmúlt három évtized tanúi János evangéliumából idézzük: valóban: *arról beszélünk, amit tudunk, és arról tanúskodunk, amit láttunk*, vagyis az egyházi könyvtárak sorsáról, útkereséséről, identitásáról, rövid helyzetképet adva jelen körülményeiről.

Arról beszélünk, amit tudunk...

Sokszor, sok mindent elmondtunk és leírtunk már az egyházi könyvtárakról előadásokon és a szak-sajtóban. Szóltunk arról, hogy az egyházi könyvtár a *legrégibbi könyvtártípus*. Többször elmondtuk azt, hogy más könyvtárakhoz képest az egyháziak *fenn-tartói* sajátosak. Elhelyeztük ezeket a könyvtárakat a közelmúlt történetében, a 19. században kiala-

kult *gyűjteményi szemlélet* szerint, melyben szoros-an összetartoztak és együttműködtek a levéltárak-kal és a múzeumokkal. Ugyanakkor egyértelművé tettük, hogy ezek az intézmények nem *archívumok, levéltárak és kiállítóterek, múzeumok*, hanem könyvtárak. Felelevenítettük a hazai egyházi könyvtárak *történetét*, különös tekintettel a *20. század második felében* megélt sorsukra. Elmondtuk, hogy az egyházi-felekezeti könyvtárak egy *csoporthoz* tartoznak ugyan, de *mégis* nagyon *sokfélék*, továbbá, hogy különleges *különgyűjteményekkel* hasonlítanak is más könyvtárakra (települési könyvtárak *helyismereti gyűjteménye*) és el is térnek ezektől. Megállapítottuk, hogy a nagy, országos, muzeális gyűjteménnyel is bíró, mégis szakkönyvtárakhoz hasonlóan *bele is tartoznak a könyvtári hálózatba, de kívül is állnak azon*. Beszámoltunk arról a tapasztalatunk-ról, hogy az egyházi könyvtárak *megítélése kettős*. A vallásos és/vagy „könyves emberek”, a szakmabeliek egy része *elismeréssel* emlegeti e könyvtárakat, a nem vallásos emberek, a szakmabeliek más része pedig szkeptikusan és az ismeretlenség miatt *tán lekicsinylően*, a települési könyvtárakból kiindulva megkérdőjelezve könyvtár voltukat.

...hasonlítva a gazdához, aki raktárából újat és régit hoz elő

Egyesületünknek tegnap óta új vezetősége van. Minden váltásban benne van a változás lehetősége is, és mindenkor reményeink szerint a megújulás lehetősége is. A sikeres megújulás kulcsa, hogy a Szent Máté evangéliumából¹ ismert házigazdához hasonlóan okosan mérlegelve a múltat megtartsuk, és megőrizzük mindazt, ami érték, ugyanakkor ezekre a kincsekre építve bátran újítsunk.

Több alkalommal eltöprengtünk már az egyházi könyvtárak aktuális helyzetén.² Most a tisztújítás kapcsán egy új elnökségi ciklus kezdetén helyénvaló és talán illő is a visszatekintés: Mi is történt 1989, a rendszerváltozás után?

Arról tanúskodunk, amit láttunk...

Az egyházi könyvtárak sorsa a 20. század második felében ismert mindazok számára, akik ezt az előadást hallgatják. Tudják – ha csak a tanulmányaikból is –, hogy ezek a könyvtárak 1945 (a második világháború vége), 1948 (a fordulat éve), 1950 (az állam és az egyház közötti megállapodás, a Magyar Népköztársaság által a Magyar Püspöki Karra kényszerített egyezség) lassan porosodó raktárrá, rendezetlen könyvhalmazzá váltak, megszűntek könyvtárak lenni vagy éppen megsemmisültek.

A magyarországi egyházi könyvtárak – ellentétben a környező szocialista országok gyakorlatával – 1950 után a zirci ciszterci és a gyöngyösi ferences könyvtár kivételével egyházi tulajdonban maradtak. Az egyház azonban nem működhetett szabadon, csak kontroll alatt Magyarországon.

Amikor, a rendszerváltozás után az egyház helyzete megváltozott, előbb elsődleges feladatát gyakorolta (pasztoráció), majd ezt a szociális tevékenység, az oktatásban való részvétel követte és csak ezután következtek az egyéb kulturális területek.

Az egyházi könyvtárak sorsának alakulásában a rendszerváltozás után különböző *politikai, gazdasági, szakmai, szakmapolitikai, jogszabályi, technikai változások* játszottak szerepet. A politikai változás maga a rendszer megváltozása, a gazdasági az ún. Vatikáni megállapodás³, mellyel az állam szerepet vállalt az egyházi gyűjtemények finanszírozásából. A szakmai és szakmapolitikai változást a rendszerváltozás hozta, a kulturális terület helyzetének

és finanszírozásának megváltozásával, valamint az információrobbanás, a külföldi könyvtári trendek megismerése, követése és meghonosítása. Nagy szerepe volt a rohamos technikai fejlődésnek, az információtechnológia változásának. A jogszabályi változást a Kulturális törvény⁴ hozta és az ezt követő jogszabályok.

...felejttem, ami mögöttem van, és nekifeszülök, ami előttem van

Idei szakmai programunk címe: *Az Egyházi Könyvtárak Egyesülete konferenciája-szakmai délelőtti a Pannonhalmi Főapátság Megújulás kulturális évadában és aktualizálva: Megújulás a Covid után...* a folyamatosan változó világban

Bátran elmondhatjuk, hogy az egyházi könyvtárak a rendszerváltozás óta folyamatos megújulásban élnek a folyamatosan változó világban.

A konferencia mottója: *... felejttem, ami mögöttem van, és nekifeszülök annak, ami előttem van.* (Fil 3,13b) is érvényes az elmúlt három évtizedre, de az egyházi könyvtárak éves, sőt a napi működésére is.

Az 1990-es évektől kezdődően képletesen és a valóságban is „*leporoltuk*” az 1950 után bezárkózott vagy bezárt, könyvraktárrá vagy rendezetlen könyvhalmazzá vált gyűjteményeket, és a vasfüggöny leomlása után megint lehetővé vált, hogy idegen nyelvű teológiai szakirodalommal *gyarapítsuk* könyvvállományunkat.

Az egyházi könyvtárak furcsa „*kettősségben*” éledtek újjá, hiszen más feladatot, más-más könyvtárosi attitűdöt jelent egy *muzeális* és mást egy *modern* dokumentumanyagot őrző intézmény működtetése.

El kezdtük *feltérképezni, számba venni*, majd előbb *megismertetni*, aztán könyvtári módon *szolgáltatni* e többnyire muzeális gyűjtemények értékeit, kincseit, melyek a nemzeti kulturális vagyion jelentős részét képviselik. (Van, amelyik a világ kulturális örökségének is része, és szinte mindegyik őriz olyan unikum vagy hungarikum dokumentumot, melynek egyedüli őrzője a világon.) Tudatosítottuk, hogy vannak köztünk olyan fenntartók és könyvtárosok, akiknek vannak terveik arra, hogyan tudnák a rájuk bízott gyűjteményt gondosan és méltón megőrizni az utókornak, és a mai kor követelményeinek megfelelően szolgáltatni a kutatóknak és megismertetni a nagyközösggel is.

Ugyanakkor jelentős, a történeti mellett és kurrens szakirodalommal is rendelkezve *igazoltuk az egyházi könyvtárak helyét a hazai könyvtári rendszerben...* megerősítettük identitásukat a könyvtári hálózatban... majd a megkerestük helyüket, *mint történeti és modern teológiai könyvtárak a szakkönyvtárak között.*

Az egyházi könyvtárak „öntudatra ébredése” 1994-ben kezdődött, amikor is megalakult az Egyházi Könyvtárak Egyesülése. A három évvel később, 1997-ben elkészült kulturális törvény az egész magyar könyvtárügy számára igen fontos jelentőséggel bírt, az egyházi könyvtárak számára különösen is, *entitásuk igazolásában.* A könyvtáros szakma a 2000-es évektől már valóban könyvtárként nézett az egyházi könyvtárakra és nem múzeumra vagy archívumra (levéltár). Ezt a könyvtári *identitást erősítették* meg az egyházi könyvtárakban 2006 és 2012 között elvégzett alap és minőségi szakfelületi vizsgálatok. A *nyilvános státusz vállalása* jó hatással volt a könyvtárakra (megnyitlak a pályázati lehetőségek előttük, már nem csak dokumentumokat őrző raktárak voltak) és az e könyvtárakat felkereső kutatókra, doktori iskolásokra, szakdolgozókra is. Ismeretlen források, kincsek váltak kutathatóvá, és nem volt többé reménytelen vállalkozás, ha valaki a teológiában és segédtudományaiban képzelte el tudományos hivatását.

Ugyan az 1997-es Kulturális törvény eltörölte a korábbi tipizálást (közművelődési, később települési könyvtár, szakkönyvtár, felsőoktatási könyvtár stb.), és nyilvános és nem nyilvános könyvtárról beszélt, de éppen a nyilvánosság, valamint az újonnan jelentkező feladatok (élethosszig tartó tanulás stb.) a *közgyűjteményi, közművelődési jelleget* erősítette (kérte számon?) MINDEN könyvtártípustól, így az egyháziaktól is. (A vatikáni megállapodás garantálta – ugyan a mindenkori éves költségvetés lehetőségeit figyelembe véve – támogatás elnevezése *egyházi közgyűjteményi támogatás.*) Az egyházi könyvtárak fejlesztésének az volt az „ára”, hogy *közfeladatokat is vállaltak*, ami leginkább ismeretterjesztést jelentett és jelent ma is; a muzeális gyűjtemény „érdekessé” és „fogyaszthatóvá” tételét a nagyközönség számára.

2016 táján nyílt arra lehetőség, hogy egy második és másféle öntudatra ébredés bekövetkezen, hogy az egyházi könyvtárak, *mint történeti és*

modern teológiai szakkönyvtárként határozzák meg magukat muzeális jellegük mellett. Ebben sajátos szerepük volt az egyházi felsőoktatási könyvtáraknak, különösen is a rendszerváltozás után újonnan alakult egyházi egyetemek és főiskolák könyvtárának, mely könyvtártípust – felsőoktatási – vannak, akik külön kategóriaként határoznak meg, és vannak, akik a szakkönyvtárak közé sorolnak.

Ha az egyházi *könyvtárak könyvvállományát, állománygondozását, feltárását, szolgáltatását* nézzük, valóban *szakkönyvtári* jelleget mutatnak inkább, mint közkönyvtári, települési könyvtári jelleget.

Szeretnénk megjegyezni, hogy ha a *szakkönyvtárak* csoportját nézzük, e könyvtárak *hasonlítanak* is egymáshoz, és – éppen a különböző szakmákra irányulás miatt – nagyon *különböznek* is egymástól. Vagyis nincs két egyforma szakkönyvtár, talán még az azonos témát gyűjtők között sem. Így van ez az egyházi szakkönyvtárak esetében is, és nemcsak az miatt, hogy *különböző felekezetek* teológiai anyagát gyűjtik, őrzik, gondozzák, szolgáltatják.

A mai nap mai gondjai (Vö.: Mt 6, 34b)

Máté evangéliuma 6. fejezete 25–34. versének⁵ *Békés Gellért* bencés atya és *Dalos Patrik* a Bizalom a gondviselésben alcímet adta. Az evangélista az ég madaraira és a mezők liliomaira hivatkozik, akik nem vetnek, nem aratnak, nem gyűjtenek, nem szőnek és nem fonnak, hanem Istenre hagyatkozva az adott nap nehézségeivel küzdenek meg napról napra. A 34. vers így zárul: *Elég a mának a maga baja*, vagy Simon László bencés atya fordításában: *Minden napnak elég a maga baja.*

Melyek az egyházi könyvtárak mai, napi „bajai”, egyben feladatai, melyet a Gondviselésben bízva igyekeznek elvégezni?

Minden szakmabeli tudja, hogy a könyvtár – levéltár – múzeum egy közös (ős)intézményből fejlődött, vált szét három felé.

A 18. századi teremkönyvtárak egyben múzeumok is voltak, és a mai értelemben vett levéltári anyagot is őriztek. A könyvtáros szakma a 19. században vált szélesebb körben elterjedt foglalkozássá, akkor, amikor a könyvtár mint intézmény életében egy új fejezet kezdődött. A világi és egyházi főúri, valamint az egy-egy egyházi intézményhez, ill. egyházi vagy világi közösséghez és egyetemhez köthető könyvtárakon túl létrejöttek a különböző

„polgári körökhöz” (pl. olvasótársaságok, irodalmi szalonok) köthető könyvtárak. A 20. század elején – részben a társadalmi-politikai változásoknak köszönhetően, legalábbis Magyarországon indultak újtjukra a „népkönyvtárak,” a később közkönyvtáraknak, napjainkban települési könyvtáraknak mondott intézmények elődei.

Napjainkban a digitalizáció előretörésével megint egy közös – ugyan virtuális – „intézmény” felé tartunk. A 19. században elterjedt, „(össz)gyűjteményi szemlélet” szerinti működés egyáltalán nem idegen az egyházi könyvtáraktól. Gyűjteményeinkben a könyvtár-levéltár-múzeum vagy a háromból kettő intézmény – mai kifejezéssel élve – szervezeti kultúráját tekintve, valamint gazdálkodás, működtetés szempontjából szorosabban vagy lazábban sok helyen együttműködik. A református felekezetenél – ez intézményeik közös elnevezésében is megmutatkozik –, illetve a teremkönyvtárral bíró katolikus könyvtáraknál kimondatlanul már régebb óta így van. A szervezeti kultúra ki- és átalakítása példaértékű módon valósult meg az evangélikus felekezetenél és a Pannonhalmi Főapátságban. Az evangélikusoknál – talán nem túlzó a kifejezés – markánsan, radikális módon, Pannonhalmán inkább lassabban és fokozatosan.

Az elmúlt években, a *vallási és kulturális turizmus előre törésével*, az egyre szaporodó látogatóközpontok megépítésének és működtetésének hátterében is az adott egyházi intézmények (könyvtár-levéltár, múzeum) kincseinek közös bemutatása, megmutatása áll. Vagy talán fordítva: a látogatóközpontok közös együttműködésre, munkára ösztönözhetik a könyvtárakat, levéltárakat, múzeumokat. Úgy gondoljuk, napjainkban, ebben az évtizedben ebben rejlik az egyházi könyvtárak feladata.

Többször elmondtuk már, hogy egy könyvtár, a könyvtár működtetésében a legfontosabb tényezőnek a *humánerőforrást* tartjuk. Tapasztalatunk, hogy az anyagi források nagyon fontosak, de sok minden nem a pénzen múlik, hanem a gondosan, pontosan elvégzett munkán, reálisan felmérve, hogy mit kell megtenni, mit lehet megvalósítani, és

mi az, ami az adott körülmények között lehetetlen. A könyvtárosság egy szakma, amit lehet hivatás-ként és foglalkozásként is művelni.

Az egyházi könyvtárakban a 19. századig és még a 20. század első felében is papok és lelkészek működtek, akik jártasak voltak a teológia és segédtudományaiiban. Közülük 1950 után többen megtanulták a könyvtárosi mesterséget is. A rendszerváltás után közvetlenül a könyvtárosság egy cím és státusz volt papok, lelkészek, lelkésznék részére. Később egyre inkább világi, (köz)könyvtárosi végzettségű, de teológiát is végzett, vagy az e könyvtárakban jól használható bölcsész képzettségű munkatársakat alkalmaztak az egyházi fenntartók. Napjainkban a szakma az egyházi könyvtárakban is elnöiesedett. Az egyházi könyvtárak a rendszerváltás utáni évektől kezdve létszámihiánnyal küzdenek. Gondjaink a „világi” könyvtárakhoz hasonlóak: nincs utánpótlás, nincsenek fiatalok, akik a lassan nyugdíjas korba lépőket felváltsák.

Prológus

Ment-e az *egyházi könyvtárak által* a világ elébb, és/vagy ment-e az *egyházi könyvtárak sorsa* elébb az elmúlt három évtizedben? – tettük fel a kérdést az előadás elején.

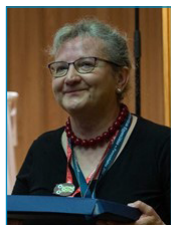
Bár mielőtt válaszolnánk, bizonyára felsejlik sok kudarc, küzdelem, hiába való fáradozás, amikor megakadtak a törekvéseink és eredménytelenek voltak a próbálkozásaink, de biztosan mindenkinek eszébe jutnak a szép eredmények, sikerek, örömeik is. Ezek, az egyes könyvtárakban elért eredmények összeadódnak és együtt az egyházi könyvtárak sikereként jelennek meg a szakmában, melyet éppen az Egyházi Könyvtárak Egyesülése képes artikulálni a politikai és szakmai döntéshozók előtt.

Mindig megújuló reménnyel folytassuk hát tevékenységünket, még akkor is, ha értelmetlennek vagy sikertelennek érezzük a munkánkat az ideai szakmai délelőtti mottója szerinti bizalommal: *Mester, egész éjszaka keményen dolgoztunk, és semmit sem fogtunk, de a te szavadra kivetem a hálótat.* (Lk 5,5)

Jegyzetek, irodalom

- 1 Mt 13, 52 - Ideo omnis scriba doctus in regno caelorum, similis est homini patrifamilias, qui profert de thesauro suo nova et vetera. Békés Gellért OSB – Dalos Patrik fordítása: Minden írástudó, aki jártas a mennyek országának tanításában, hasonlít a családatyához, aki kincseiből újat és régit szed elő. Simon László OSB fordítása: Minden írástudó tehát, aki a mennyek országának dolgaiban járatos tanítvánnyá lett, hasonló ahhoz a gazdához, aki raktárából újat és régit hoz elő.
- 2 ÁSVÁNYI Ilona írásai: Megmaradva-megújulva. Az egyházi-felekezeti könyvtárak helyzete, feladatai a 21. század elején in: Per Aspera ad Astra 5 (2018./1) 97-108 - Újabb töprengések... Az egyházi könyvtárak és az Egyházi Könyvtárak Egyesülése régi-új feladatairól in: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros 26 (2017/1) 3-12. - Töprengések az egyházi könyvtárak sorsának változásáról in: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros 20 (2011/6) 3 – 14- Az egyházi könyvtárak a 20. század utolsó évtizedében in: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros 12 (2003/6) 23-33
- 3 1999. évi LXX. törvény a Magyar Köztársaság és az Apostoli Szentszék között a Katolikus Egyház magyarországi közszolgálati és hitéleti tevékenységének finanszírozásáról, valamint néhány vagyoni természetű kérdéstről 1997. június 20-án, Vatikánvárosban aláírt Megállapodás kihirdetéséről - „Megállapodás, amely létrejött egyfelől a Magyar Köztársaság, másfelől az Apostoli Szentszék között a Katolikus Egyház magyarországi közszolgálati és hitéleti tevékenységének finanszírozásáról, valamint néhány vagyoni természetű kérdéstről”
- 4 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről
- 5 Bizalom a gondviselésben.
Azt mondom tehát nektek: ne aggódjatok megélhetetek miatt, hogy mit egyetek vagy mit igyatok, sem testetek miatt, hogy mibe öltözzetek. Nem több-e az élet az edelnél, s a test nem több-e a ruhánál? Nézzétek az ég madarait! Nem vetnek, nem aratnak s csűrökbe sem gyűjtenek: mennyei Atyátok táplálja őket. Nem értek ti többet azoknál? Ugyan melyiktek toldhatja meg életkorát csak egy arasznyival is, ha aggodalmaskodik? És a ruha miatt miért nyugtalankodtok? Nézzétek a mezei liliomokat, mint növekednek. Nem fáradoznak s nem fonnak. Mondom nektek: még Salamon sem volt minden dicsőségében úgy felöltözve, mint egy ezek közül. Ha pedig Isten így öltözteti a mezei virágot, amely ma virít, de holnap kemencébe kerül, nem sokkal inkább titeket, kicsinyhitűeket? Ne nyugtalankodjatok tehát és ne kérdezzétek: mit együnk? vagy: mit igyunk? vagy: mibe öltözzünk? Mindezt a pogányok keresik. Hiszen tudja mennyei Atyátok, hogy minderre szükségetek van. Ti keressétek először Isten országát s annak igazságát, és ezeket is mind megkapjátok. Ne aggódjatok tehát a holnap miatt, a holnapi nap majd gondoskodik magáról. Elég a mának a maga baja. Békés-Dalos Mt 6, 34b (25-34)

Beérkezett: 2022. július 10.

Ásványi Ilona

Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár
igazgató
E-mail: ilona@osb.hu